

METODIČNI NAPOTKI ZA POUK GNOMIČNE LIRIKE

Ko sem razmišljala, kaj bi bilo s področja literarne teorije najvažnejše ali katera snov dela srednješolskemu profesorju največ težav, sem prišla do zaključka, da so važna vsa poglavja; katero je za profesorje lažje ali težje, je pa tudi težko ugotoviti. Brez učbenika nobeno delo ni lahko. Učni načrt je doslej literarni teoriji odmerjal bore malo časa. Sicer je predpisoval, da morajo nekaj te snovi spoznati dijaki že v nižjih razredih, ampak tisti, ki poučujemo v višji gimnaziji, imamo gotovo vsi podobne izkušnje. Če prej ne, ko smo pri Prešernu nujno morali poseči v metriko in poetiko, se je vselej izkazalo, da nimamo na čem graditi. Pojmi o metriki in poetiki so bili tako minimalni, da je bilo vselej treba začeti prav ab ovo. Dosti bolj seveda z literarno teorijo tudi v višjih razredih ni bilo. Tam smo še bolj pogrešali učbenik in ob grmadi zgodovinske snovi nam je še za čas huda predla.

Po novem učnem načrtu se bo ta del pouka slovenskega jezika gotovo izboljšal. V petem in šestem razredu si je literarna teorija priborila svoje mesto. Zdaj je pa tu nova nevarnost, da namreč te odločbe ne bi jemali preveč dobesedno in bi zato v drugih razredih literarno teorijo povsem izločili. Vsi prav dobro vemo, da postane slovniški pouk lep, zanimiv in življenjski šele, če ga povežemo s stilistiko, in tudi literarna zgodovina zadiha šele ob literarni teoriji. Zatorej ne moremo te snovi trgati niti od jezikovnega pouka niti od literarne zgodovine. Od prvega do osmega razreda mora spremljati ves naš pouk. V petem in šestem razredu dajmo le sistematično poglobitev v bistvo literarne teorije, tako da bodo dijaki v zadnjih gimnazijskih razredih lahko sprejemali dela naših pesnikov in pisateljev res s potrebnim razumevanjem in zato brez dvoma tudi s pravim spoštovanjem in z ljubeznijo.

Pobudo za to, da sem se slednjič odločila, napisati nekaj besed o obravnavanju gnomične lirike, mi je dal Oton Župančič. Slučajno mi je namreč v teh dneh prišla v roke neka njegova kritika, v kateri govori o pomanjkljivostih slovenske šole; tam izrecno poudarja véliki pomen gnomične lirike in dostavlja, da ji po naših šolah dajemo premalo poudarka, češ saj se v ničemer globlje ne skriva duh jezika kakor v ljudskih rekah in pregovorih. Pa ne samo duh jezika. Vsa človeška modrost je zbrana v izrekih in vsa moralna vzgoja bi ravno tu lahko dobila svojo osnovo.

Gnomična lirika (grš. gnóme = mnenje, izrek) izpoveduje resnico v izrazito poučni, kratki in jedrnatih oblikah. Njene najpogostnejše vrste so: pregovor ali proverb, rek ali aforizem, geslo ali motto in navedek ali citat. So to zelo stare literarne oblike. V njih so najstarejši vladarji podajali postave in rabsodbe, modrijani vseh časov svoja izkustva, spoznanja in nauke.

Posebno bogato z izreki je orientalsko pesništvo. Modri izraelski kralj Salomon je dejal: Ako posluša pregovore modri, postane modrejši in umni dobi vajeti. — Pri Grkih so bili odlični gnomiki: Hesiod, Platon, Aristotel in Plutarh. Vsesplošno so ponarodeli biblijski izreki. Zelo bogato z izreki je špansko slovstvo. Cervantesov Sančo Pansa kar siplje pregovore. Pri Nemcih sta se v tem odlikovala Goethe in Schiller. Tudi slovenska literatura ima bogato gnomično liriko. Levstikov Martin Krpan ne zaostaja za Cervantesovim junakom.

Ker so izreki dostikrat le sestavni del drugih literarnih oblik, jih imamo v pripovedkah, v pravljicah, v basnih, romanih, dramah itd., v vseh oblikah znanstvene literature in še posebno v govorih.

Oglejmo si najprej pregovor ali proverb (lat. *proverbium* = izrek), saj je to najbolj razširjena oblika gnomične lirike in zelo ga cenijo vsi narodi. Arabci pravijo pregovorom »bakle govora«, Italijanom so »šola za ljudstvo«, Nemcem »zakladnica jezika«, Špancem »zdravilo za dušo«. Torej bo prav, če jim tudi mi posvetimo vso pažnjo.

Pregovor je oblika ljudskega pesništva; razkriva ljudsko modrost, največkrat v nevezani besedi (n. pr.: Lepa beseda lepo mesto najde), včasih pa tudi z rimo (n. pr.: Pijanec se spreobrne, kadar se v jamo zvrne). Včasih kak pesnik ljudski pregovor oblikovno prečisti. Tako je n. pr. Oton Župančič znani pregovor »Osel gre le enkrat na led« razširil takole: Baš to je oslovstvo! Modrec ve: danes sem pal, jutri bom plesal po njem.

Pregovori so nekakšna mednarodna šola modrosti. Od najstarejših časov so se selili od naroda k narodu in največkrat izpovedujejo isto modrost zelo podobno. Tako najdemo naše polžarsko geslo »Hiti počasi!« že pri starih Grkih (*Spevde bradéos*) in Latincih (*Festina lente*), potem pa kar po vrsti pri vseh narodih: pri Italijanih (*Chi ha fretta indugi*), pri Francozih (*Hâtez — vous lentement*), pri Špancih (*Date prisa lentamente*), pri Nemcih (*Eile mit Weile*), pri Madžarih (*Lassan járj, tovább érsz*).

Dostikrat vendar odkrivajo pregovori tudi narodovo bistvo, kažejo njegov značilni način življenja in opazovanja ter njegove navade. Zato ima vsak narod tudi svoje izrazite pregovore; moramo jih študirati kakor stalna rekla ter jih nikoli ne smemo prevajati dobesedno. Če hočemo n. pr. Slovenci pomodrovati, da se človek v jedru nikoli ne spremeni, pravimo: Osel je osel, četudi je Boga nosil. — Nemci rečejo v takem primeru, da obdrži osel svoja ušesa, četudi žre grški osat. (*Der Esel behält seine Ohren auch wenn er griechische Disteln frießt.*) Angleži pravijo, da osel ni nič drugega kot osel, čeprav je natovorjen z zlatom. (*An ass is but ass, though laden with gold.*) Italijani ugotavljajo v takem primeru: Kdor se kot osel rodi, kot osel umre. (*Chi asino nasce, asino muore.*) Španci imajo zopet drugo primero: Četudi se opica obleče v svilo, ostane opica. (*Aunque la mona se vista de seda, mona se queda.*) Francozom pa je volk zmerom volk. (*Le loup est toujours loup.*)

Slovenski pregovori so našli mnogo nabiralcev. Prvo večje število jih je zbral Ožbalt Gutschmann in jih izdal v svoji Slovnici 1777. Naj-

večji zbirki slovenskih pregovorov sta oskrbela Fran Kocbek 1887 ter Kocbek in Šašelj 1934. To zbirka obsega okoli 5000 pregovorov. Srbom je okoli 8000 pregovorov zbral Vuk Štefanović Karadžić.

Pomena pregovorov so se vsekakor zavedali tudi vsi sestavljavci slovenskih beril, saj je ni slovenske čitanke, ne starejše ne sodobne, da bi v nji ne bilo pregovorov. Ponekod so zbrani pod skupnim naslovom, ponekod raztreseni med berili. Vprašanje pa je, koliko smo znali profesorji to gradivo izrabiti, koliko smo ga znali dijakom približati.

Ko sem še sama hodila v srednjo šolo, pregovorov nismo obravnavali pri nobenem profesorju, niti prebrali jih nismo, čeprav sem imela pet profesorjev za slovenščino. Sama, se spominjam, sem jih prebrala v vseh čitankah, a posebno zamikali me niso. V tistih letih dijaka privlačujejo zunanje zgodbe; te prebira z veseljem tudi brez profesorjevega vodstva. Zato bi mu tembolj morali priskočiti na pomoč ob takih oblikah, ki so mu teže dostopne, in ena teh so gotovo pregovori.

Zdaj sem nalašč vprašala nekaj profesorjev, kako oni obravnavajo pregovore. Eden mi je rekel, da jih tudi on ne obravnava, češ da nudijo za eno uro premalo snovi. Drugi je rekel, da jih včasih, kadar pri kaki uri ostane kaj časa, prebere in razloži, pa da dijakov dosti ne zanimajo. Tretji mi je odkrito priznal, da jih ne obravnava zato, ker ne ve, kako bi jih.

Mnogi imate gotovo tudi s poglavjem o pregovorih uspehe in o tem, kako jih doseči, nanizajmo tu nekaj misli!

Zelo zanimivo je n. pr., preden sploh začnemo govoriti o pregovorih, napraviti v razredu tekmo, kdo zna na list papirja napisati po spominu več pregovorov. Taka tekma je profesorju merilo, da vidi, koliko tega znanja so si dijaki pridobili že v nižjih razredih, ob domačem čitivu, doma, na ulici. Dijak pa ob taki vaji spozna, da v šoli ne odloča samo tisto znanje, ki si ga pridobiš pri učnih urah, ampak da mu do znanja pomaga tudi vsakdanje življenje in domače čtivo. Taka tekma je za dijake tudi prijetna stvar, čutijo jo kot nekaj res sodobnega, nekaj športu podobnega. Seveda jo mora znati profesor pravilno organizirati. Dati ji mora potreben poudarek, nato pa izdelke doma natančno pregledati, oceniti in rezultat takoj prihodnjo uro javiti v zvezi z vsemi pohvalami in grajami. Profesorja to ne stane dosti časa, za dijaka je pa zelo vzgojno: zdaj začne to vrsto literature ceniti, odslej bo imel za pregovore vedno odprto uho in veselilo ga bo, ko bo spoznal, da si lahko tudi s tako stvarjo pomaga v šoli.

Zelo priporočljivo je, če tako tekmo čez nekaj mesecev ali čez leto dni ponovimo. Seveda moramo hraniti prvotne rezultate in jih zdaj z novimi primerjati. Napredek je vedno viden in veseli so ga dijaki in profesor. Da vse to daje dobrih novih pobud, je samo po sebi razumljivo.

Če podobnih tekem še niste delali, se lahko pripravite ob prvi na kaj nepričakovane rezultate. Jaz sem jo pred kratkim organizirala v nekem novem, petem razredu in sem bila zelo začudena. Kaj mislite, kakšen je bil rezultat? Tisti dijak, ki je napisal največ pregovorov, jih

je imel sedem. Bil pa je v razredu celo tak, ali da govorim čisto natančno, bila je v razredu celo taka, ki se je spomnila enega samega pregovora, a se je dobro zavarovala. Napisala je namreč: Kopriva ne pozebe! — Povečini so jih imeli po pet ali šest.

Nato pa so mi dijaki takoj sami dali pobudo za novo nalogo. Prosili so me, naj jim dam to za domačo vajo, češ da se tako v trenutku niso mogli domisliti pregovorov, da pa jih poznajo znatno več. Tega si seveda nisem dala dvakrat reči! Vedela sem, da bodo doma prepisovali iz vseh mogočih knjig in da bo stopilo v akcijo tudi vse bližnje in daljno sorodstvo. Pa saj to je prav. Gotovo ste že sami kdaj opazili, kako so manj izobraženi starši veseli, če znajo tudi oni v čem pomagati dijakom. Dajmo jim kdaj tako priliko! Njihov ugled takó pri otrocih zelo zraste, otroci pa bodo od vsega tega tudi imeli samó korist.

Drugi dan so me komaj čakali. Že na hodnik so mi pritekli praviti, koliko pregovorov je zbral ta, koliko oni. Res skoraj nisem mogla verjeti. Eden jih je imel čez tri sto. Preko sto pa šest. Po dve, tri strani so jih imeli najslabši! Videla sem, da jih je naloga izredno veselila prav vse. Od srca sem jih pohvalila za prizadevnost, ocen pa tedaj nisem pisala. Le tisti, ki so jih imeli čez sto, so dobili »pluse«, ker ne bi bila hotela razžalostiti koga, ki bi se bil tudi rad izkazal, pa ni imel sredstev. Čutila sem, da se jim je zdelo to pravično in so bili vsi zadovoljni.

Nekaj nalog smo v šoli prebrali. Sledili so z velikim zanimanjem. Nekateri so si nove pregovore pripisovali v svojo zbirko. Skratka, odslej je zanje pregovor dobil svoj pomen. Ko sem v kateri izmed prihodnjih ur sama nevede uporabila v govorici kak pregovor, ga nikoli niso preslišali. Ta ali oni si ga je celo naskrivaj zabeležil.

Konec prihodnjic

Mirko Rupel

KAKO JE ŽUPANČIČ SAM SEBE POPRAVLJAL

Oton Župančič je dosihdob največji mojster slovenskega jezika. Pot do mojstrstva ni bila lahka, a Župančič se je temeljito učil ter napredoval od knjige do knjige. Ker se je napredka dobro zavedal, je razumljivo, da bi bil na stara leta rad popravil prve prevode Shakespeara ter »približal izraz svojem sedanjemu jezikovnemu znanju, da bi bil dal čim popolneje in čim več Shakespeara Slovincem in z njim nekako oblikovan slovenski jezik« (Ljudska pravica, 22. januarja 1948).

Podrobna analiza Župančičevega jezika od prve do zadnje objave bi gotovo pokazala zanimiv razvoj. Preprosteje nas vsaj delno poučijo o tem razvoju dela, ki jim je pesnik sam pripravil drugo izdajo. Tu je seveda treba ločiti pesnitve od proze in pri tej spet prevodno prozo od izvirne. Pri pesnitvah so namreč popravke lahko povzročili tudi drugi, ne samo jezikovni oziri, pri prevodih pa oziir na izvirnik. Zato utegne biti za naš namen izvirna proza še najbolj poučna, pa sem primerjal